

جشن ها و آیین های ایرانی

با تکیه بر اسطوره و مردمشناسی

حسام الدین مهدوی

آوازه ابریشمی

سرشناسه	: مهدوی، حسام‌الدین، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: جشن‌ها و آیینهای ایرانی: با تکیه بر اسطوره و مردمشناسی/ حسام‌الدین مهدوی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات آوازه ابریشمی: خانه تاریخ و تصویر ابریشمی، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۸ ص.: مصور. ۴/۱۴×۲۱/۵سم.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۷۶-۷۵-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
ناشر	: چاپ قبلی: شرکت نشر نقد افکار، ۱۳۹۲.
موضوع	: جشن‌ها -- ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
موضوع	: Fasts and feasts -- Iran -- History -- Pre-Islamic
موضوع	: آیین‌ها -- ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
موضوع	: ۶۳۳Ritual -- Iran -- History -- To
موضوع	: اساطیر ایرانی -- تاریخ
موضوع	: Mythology, Iranian-- History
موضوع	: اساطیر زرتشتی
موضوع	: Mythology, Zoroastrian
موضوع	: زندگی اجتماعی -- پیش از اسلام
موضوع	: ۶۳۳Social life and customs -- Iran
رده بندی کنگره	: GT۷۴۳/۱۲۰۹/۱
رده بندی دیویی	: ۳۹۴/۶۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۴۵۸۳۸۹

جشن ها و آیین های ایرانی با تکیه بر اسطوره و مردمشناسی

حسام الدین بنوری

حروفچینی: علی عباسی

صفحه آرایی: غزاله رحمتیان

لیتوگرافی: باختر

چاپ و صحافی: خانه چاپ

شمارگان: ۵۰۰

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷

شلیک: ۷۵۰۳-۷۹۷۶-۶۰۰-۹۷۸

ناظر چاپ: احسان مهدوی

مدیر تولید: ناصر سیفی

انتشارات آواژه ابریشمی

با همکاری انتشارات خانه تاریخ و تصویر ابریشمی

تهران انقلاب ۱۲ فروردین نیش ژاندارمری ط اول

تلفن ۰۶۷۶۶۰۴۴۰-۶۶۹۶۹۵۱۶ فکس ۶۶۴۹۱۵۱۹

حق چاپ محفوظ است

فهرست

مقدمه / ۷

پیشگفتار / ۱۱

اسطوره و آیین / ۱۵

منابع اساطیر ایرانی / ۲۳

تقویم و گاهشماری / ۲۷

جشن / ۳۹

آتش / ۴۷

آب / ۶۷

جشن‌های فروردین / ۸۵

جمشید

فروهر

مراسم پیش از نوروز

چهارشنبه سوری

سیاوش

برخی دیگر از رسوم چهارشنبه‌سوری

میرنوروزی

کوسه برنشین

هدیه نوروزی

تخم مرغ نوروزی

حاجی فیروز

حمام نوروزی

هفت سین

سیزده بدر

جشن های ماهانه / ۱۵۱

جشن نوروزی / ۱۵۱

جشن ماه اردیبهشت / ۱۵۵

جشن های داد / ۱۵۸

جشن های تیر / ۱۶۵

جشن های امرداد / ۱۷۷

جشن های شهریور / ۱۸۹

جشن های مهر / ۱۹۳

جشن های آبان / ۲۲۳

جشن های آذر / ۲۲۹

جشن های دی / ۲۵۱

جشن های بهمن / ۲۵۷

جشن های اسفند / ۲۷۱

پایان سخن / ۲۷۷

منابع / ۲۷۹

مقدمه

برنار سیلوستر، فیدوف و شاعر فرانسوی (قرن دوازدهم) گفته است که ما همچون کودکی هستیم که روی شانه‌های موجوداتی عظیم ایستاده است؛ اگر ما می‌توانیم دورتر و بهتر ببینیم، باز از آن روست که دید ما عمیق‌تر و دقیق‌تر از آن‌هاست و یا اینکه از آن‌ها بالاتر هستیم بلکه به این علت است که به برکت عظمت و بزرگی آن‌ها، بالا رفتیم. بدون شک آنچه موجب نگرش این کتاب بوده است حاصل چشم‌اندازی می‌باشد که بزرگواران و محققانی چون پورداوود، ارفعی، جنیدی، ستاری، بهار، رصی و... به هدیه کرده‌اند چه آنکه ما امروزه از روی شانه‌های آن‌ها به فرهنگ ایران می‌نگریم و خود این بزرگان نیز با تکیه بر متن‌های کهن و ابرمتن شاهنامه به جست‌وجو و تمدن ایرانی نظاره کرده‌اند لکن آنچه در این میان مهم‌تر و قابل تأمل‌تر از همه قضایا می‌باشد همانا غنا و پتانسیل فرهنگی ایرانیان است چنان که فرهنگ‌ها استخراج و تحقیق علمی هم نمی‌تواند زوایای پنهان و ساز و کارهایی چون اهمیت و شناخت برکت، نجوم، گاهشماری، پزشکی و... که در سرزمین ایران پیشینه‌ای چند هزارساله دارد را روشن سازد.

در اینجا لازم می‌دانم خاطره‌ای از پروفیسور محمود حسابی بیاورم که با

وجود هزاران کیلومتر فاصله از کشورش، خودباخته زرق و برق غرب نمی‌شود و بی‌آنکه در مقابل فرهنگ غربی جبهه بگیرد تنها ریشه و اصل آیین نوروز را در ویتترین می‌گذارد و بدین گونه دانشمندی چون آلبرت انیشتین را هم به حیرت وامی‌دارد.

پروفسور حسابی در زمان تدریس در دانشگاه پرینستون تصمیم می‌گیرد دانشمندانی چون آلبرت انیشتین، بور، فرمی، شورینگر و... را برای جشن سال نو (نوروز) دعوت کند. روانشاد حسابی ابتدا کارتهایی طراحی می‌کند و حاشیه آن را با گل نیلوفر تزیین کرده و در پایین کارت منشا و مفهوم گل‌ها را توضیح می‌دهد. روز موعود فرا می‌رسد و ایشان برای هریک از میهمانان شمعی روشن می‌کند؛ در این میان انیشتین که دیرتر به میهمانی می‌رسد خواهر خود را نیز همراه آورده است و بلافاصله پروفسور حسابی، شمعی دیگر روشن می‌کند و خطاب به انیشتین می‌گوید: «ما در آغاز سال نو به تعداد اعضای خانواده شمع روشن می‌کنیم و این شمع را هم برای خواهر شما روشن کردم» و ادامه می‌دهد که از آنجا که در طول تمدن ده‌هزار ساله خود همواره حرمت نور و روشنایی را داشته‌اند؛ برای ما [ایرانیان] شمع نماد زندگی است. پروفسور، جشن نوروز را با خواندن دعای تحویل سال آغاز می‌کند و سپس درباره هفت‌سین به میهمانان توضیح می‌دهد و انیشتین به ایشان می‌گوید که آداب و سنن شما چه چیزهایی را در بر می‌گیرد، احترام و حفظ محیط زیست به شما یاد می‌دهد، در ادامه زنده‌یاد حسابی می‌گوید آبی که یک نارنج در آن قرار داده بودند اشاره می‌کند و می‌گوید این کار، یکم ده‌هزار ساله ماست؛ آب نشانه‌ی فضا و نارنج نشانه‌ی کره زمین است و این سخن‌کننده تعلیق کره زمین در فضا است. در این هنگام انیشتین، عقب عقب می‌رود و روی صندلی می‌افتد و می‌گوید ما در مملکتمان در همین دویست سال پیش دانشمندی داشتیم که وقتی این حرف را زد به مرگ محکوم شد اما شما از ده‌هزار سال پیش این مطلب را به فرزندانمان می‌آموزید، علم شما کجا و علم ما کجا؟

چند روز پس از این میهمانی، انیشتین به حسابی می‌گوید وقتی به خانه برمی‌گشتیم به خواهرم گفتم حالا می‌فهمم معنی یک تمدن ده‌هزارساله چیست؛ ما برای کریسمس به جنگل می‌رویم و درختان را قطع می‌کنیم و بعد با گل‌های مصنوعی آن را زینت می‌دهیم اما الان که از جشن سال نو ایرانی‌ها برمی‌گردیم همه درخت‌ها سبز هستند و در کنار خیابان گل و سبزه روییده است.

شاید بختانه امروزه سخنان و گاه آیین‌های جعلی و ساختگی در میان کسانی که به «فرهنگ» حامی فرهنگ ایرانی هستند چنان رواج یافته تا اهمیت این موضوع فراموش شود که فرهنگ اصیل و ریشه‌دار ایرانی نیاز به شناخته شدن دارد تا بتواند اثر خود را بگذارد و ساختن اسطوره‌های جدید و البته جعلی نیاز کشورهایی است که با قدیمی‌ترین و زمینه‌ی فرهنگی هستند (هرچند انتقادی بر این کشورها نیز وارد نیست چرا که لازمه‌ی انسجام اجتماعی و فرهنگی پناه‌بردن به همین اسطوره‌ها و ریشه‌ها برای آن‌ها می‌باشد).

در این نوشتار سعی شده است به این مبانی و اصول جشن‌های کهن، زمینه و ریشه‌های شکل‌گیری و نمودهای آن در فرهنگ ایرانی مورد کاوش قرار گیرد؛ همچنین تلاش نگارنده بر این بوده است که با رعایت اصل فراغت از هر نوع جانبداری همه‌ی جشن‌هایی که در میان اقوام ایرانی برگزار می‌شود مورد بررسی قرار گیرند با این حال جشن‌هایی که پس از ورود اسلام به فرهنگ ایرانیان افزوده شده است از این قاعده مستثنی هستند. علت این مورد هم تفاوت گاهشماری قمری (مهی) با گاهشماری خورشیدی می‌باشد. از آنجا که زمان جشن‌ها در تقویم قمری ثابت نیست لذا این جشن‌ها در کتاب جداگانه‌ای به یاری یزدان و به کمک اساتید این رشته مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

در پایان لازم می‌دانم از تمامی معلمان و اساتید ارجمندم، از تمامی کسانی که آزاداندیشه‌ها در شناخت و معرفی فرهنگ ایران تلاش کرده‌اند، از استاد

اندیشه‌ورز جناب آقای ناصر سیفی که زحمت طرح‌های تکمیلی کتاب را به عهده داشته‌اند، از معلم و استاد فرزانه سرکار خانم دانغیان و همچنین از استاد فرهیخته جناب آقای ساهاکیان که در تهیه و تکمیل منابع مرا یاری نموده‌اند صمیمانه سپاسگزاری کنم و آرزومند باشم که بتوانم ذره‌ای از زحمات این عزیزان را جبران کنم.

با احترام به پدر و مادرم

با احترام به همسرم که سهم بزرگی در تألیف این کتاب دارد و بدون دلگرمی ایشان هرگز تمرکز لازم برای نگارش و پژوهش میسر نمی‌شد

و پسر و اریوبرزن

به روان پدر بزرگم، روانشاد خداداد مرادی تقدیم می‌شود.